INFRASTRUKTURA I EKOLOGIA TERENÓW WIEJSKICH
INFRASTRUCTURE AND ECOLOGY OF RURAL AREAS

Nr 3/II/2012, POLSKA AKADEMIA NAUK, Oddział w Krakowie, s. 91–104
Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi

Agnieszka Jaszczak, Józef Hernik

POTENCJAŁ KRAJOBRAZÓW KULTUROWYCH PODSTAWĄ KREACJI PRZESTRZENI REKREACYJNEJ

POTENTIAL OF CULTURAL LANSCAPES IN THE CREATION OF TOURIST AND RECREATION AREAS

Streszczenie

Obecnie coraz częściej spotykany jest pogląd o nowym podejściu do krajobrazów kulturowych. Z jednej strony stanowią one przedmiot ochrony w ujeciu historycznym, środowiskowym, z drugiej zaś warunkują rozwój lokalny i regionalny. Krajobrazy kulturowe decydują także o atrakcyjności turystycznej obszarów wiejskich. W pracy podano przykłady kształtowania przestrzeni turystycznej tych obszarów z kraju i za granicy, które są lub mogą stanowić istotny produkt turystyczny wspomagający rozwój lokalny i regionalny. Wskazano przy tym możliwości aranżacji przestrzeni rekreacyjnej obszarów wiejskich uwzględniając ich potencjał kulturowy, a także rozwój społeczno-gospodarczy. Przy kreacji przestrzeni rekreacyjnej duże znaczenie ma aktywizacja społeczna oraz możliwość współpracy wielu instytucji.

Przestrzeń powinno się kształtować w oparciu o autentyzm miejsca, odniesienie do warunków środowiskowych, kulturowych i społecznych. Szczególna uwaga powinna być skierowana na te elementy krajobrazu kulturowego, których obecność wyrobiła w sposób trwały wizerunek krajobrazów kulturowych danego obszaru, regionu, kraju.

Słowa kluczowe: krajobraz kulturowy, turystyka wiejska, przestrzeń rekreacyjna, agroturystyka

Summary

Current approaches to cultural landscapes are more and more often emphasising that these landscapes should be protected not only because they embrace objects of historical and environmental value, but also due to their potential for local and regional development. Cultural landscapes have influence on tourism attractiveness. The paper presents examples of cultural landscapes in Poland and abroad that have been shaped to become tourist products supporting local and regional development. It particularly demonstrates the way rural space could be developed to create tourist and recreation areas taking into consideration local cultural potential as well as possibilities of social and economic growth. What is particularly important in the development of tourist and recreation areas is active participation of local communities and possibilities of cooperation between many institutions.

Space could be shaped based on local authenticity values and also in relation to environmental, cultural and social conditions. Particular attention should be drawn to those elements of cultural landscape, which are seen as the dominant factors shaping the perception of a particular landscape, region or country.

Key words: *cultural landscape, rural tourism, recreation space, agrotourism.*

WPROWADZENIE

Regiony w Europie różnią się nie tylko potencjałem turystycznym i kulturowym, historią, obecnością i dostosowaniem infrastruktury, ale także wszystkim tym, co składa się na przestrzeń turystyczną. W procesie tworzenia miejsc o charakterze turystycznym w wielu regionach istotne jest podejście wielokierunkowe. Planowanie przestrzeni rekreacyjnej opiera się na uwarunkowaniach przyrodniczych, a także odnosi się do historycznych walorów kulturowych. Bogactwo różnorodnych form i układów zieleni, unikalność i odmienność krajobrazu, stosunkowo małe jego przekształcenia, brak elementów degradujących i dysharmonizujących otoczenie są niezwykle atrakcyjne dla potencjalnego odbiorcy usług turystycznych np. w ramach szeroko pojmowanej turystyki wiejskiej [Jaszczak 2008]. Niewątpliwie duże znaczenie ma również aspekt społeczny, tożsamość kulturowa, zwyczaje.

W wielu krajach europejskich tożsamość lokalna i regionalna wyraża się w szacunku do historii, tradycji i przestrzeni. Obszary przyrodniczo cenne, krajobrazy kulturowe, a przede wszystkim ich różnorodność decydują często o tworzeniu miejsc ważnych z punktu widzenia mieszkańców danego kraju i regionu, jak i takich, które stanowią atrakcję turystyczną dla przyjezdnych i turystów.

Tożsamość ugruntowana jest w niezmiennej jedności społeczeństwa, przy czym określone jednostki są podobne, bądź identyczne. W odniesieniu do tożsamości lokalnej i regionalnej ta spójność związana jest także z uwarunkowaniami przyrodniczymi, kulturowymi i historycznymi. To, co może łączyć daną grupę społeczną oprócz zwyczajów, obrzędów, tradycji, czy wreszcie wspólnego

języka to wartości krajobrazowe [Jaszczak 2010]. Krajobrazy kulturowe przyczyniają się do wykształcenia lokalnej i regionalnej tożsamości, a także odzwierciedlają historię i współżycie ludzi z przyrodą [Hernik 2008]. Tożsamość ważna jest dla mieszkańców tworzących daną społeczność, a pośrednio może być niezwykle atrakcyjna dla osób z zewnątrz, czasowo przebywających w danym regionie, w tym turystów. Istotą każdej podróży jest bowiem poznawanie odmiennych miejsc, kultur, zwyczajów.

Wzrastające zainteresowanie odpoczynkiem z dala od wielkich aglomeracji miejskich, stwarza możliwość poprawy warunków życia na wsi nie tylko jednostek zajmujących się organizacją i sprzedażą usług turystycznych, ale także całej społeczności wiejskiej, czy nawet regionu. Należałoby wobec tego określić formy turystyki, które mogą rozwijać się na obszarach cennych przyrodniczo i kulturowo, a także opracować produkt turystyczny różniący się skalą przedsięwzięcia oraz charakterem od produktu oferowanego w ramach tzw. turystyki masowej [Jaszczak, Marks 2009.

WYKORZYSTANIE POTENCJAŁU KRAJOBRAZU KULTUROWEGO W PROCESIE TWORZENIA PRZESTRZENI REKREACYJNEJ

Krajobraz kulturowy to krajobraz powstały w wyniku działalności człowieka, przy czym antropogeniczne przekształcenia form zbliżonych do naturalnych, przebiegały z różną intensywnością w różnym czasie, prowadząc do swojego rodzaju harmonii lub dysharmonii przestrzeni. Ten charakter zmian spowodował odmienną klasyfikację krajobrazu. Dlatego też przyjmując za Bogdanowskim [1992], można wyróżnić krajobraz kulturowy harmonijny, dewastowany i zdewastowany. Niewątpliwie w pierwszym ujęciu należy traktować zabytkowy (historyczny) krajobraz kulturowy. Według UNESCO/ICOMOS Expert Group [1995] krajobrazy kulturowe reprezentują połączenie wytworów przyrody i pracy człowieka. Ilustrują jednocześnie ewolucję związków ludzi z miejscem bytu pod wpływem fizycznych ograniczeń i z drugiej strony możliwości wykorzystania naturalnego środowiska i następujących społecznych, ekonomicznych i kulturowych oddziaływań, zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych.

Na płaszczyźnie międzynarodowej jednym z podstawowych dokumentów dotyczących krajobrazów jest Europejska Konwencja Krajobrazowa z 20 października 2000 r. Konwencja ta stanowi o postrzeganiu krajobrazów w odniesieniu do otoczenia człowieka, będącego fundamentem tożsamości dziedzictwa. Oprócz ochrony wartości krajobrazowych ważne jest odniesienie się w tym przypadku do koniecznego rozwoju obszarów miejskich i wiejskich. Dlatego też obecnie coraz częściej spotykany jest pogląd o nowym podejściu do krajobrazów kulturowych. Te krajobrazy to już nie tylko dobra chronione o charakterze historycznym i środowiskowym, ale także potencjał rozwoju lokalnego i regio-

nalnego [Bloemers 2008, Dixon-Gough 2009, Gawroński 2008, Hernik 2009, Röhring 2010, Van der Valk 2009]. Jednakże dla takiego podejścia do krajobrazów jako potencjału rozwoju lokalnego i regionalnego potrzebne są dodatkowe instrumenty, plany, metodologie [Hernik, 2008], a docelowo narzędzia wdrażające. Krajobrazy kulturowe stanowią swoistą wartość, gdy zostaną właściwie uwzględnione w szeroko pojętym kształtowaniu środowiska i gospodarce przestrzennej [Linke, Hernik 2010]. Jednakże niewłaściwe planowanie i programowanie może z drugiej strony spowodować duże ich zagrożenie, niedocenienie, a tym samym niewykorzystanie ich potencjału. W minionych latach krajobrazy kulturowe postrzegane były głównie w aspekcie biernej ochrony i zachowania historycznych struktur krajobrazowych. Krajobrazy kulturowe trzeba chronić, jednak ochrona ta powinna być czynna oraz przyczyniać się do sukcesywnego, przyszłościowego rozwoju lokalnego i regionalnego o charakterze socjalno-ekonomicznym. Röhring [2010] stwierdza, że krajobraz kulturowy może być chroniony nie tylko obszarowo lecz także jako potencjał prowadzący do rozwoju, ponieważ:

1. Krajobraz kulturowy to ważne uzupełnienie tradycyjnej polityki rozwoju przestrzeni, która opiera się na sposobach użytkowania terenu.
2. Kształtowanie krajobrazów kulturowych służy potrzebie regionalnej identyfikacji mieszkańców z ich otoczeniem.
3. Integracja kształtowania krajobrazów kulturowych w regionalne koncepcje rozwoju to przyczynek do stabilizacji obszarów wiejskich oraz podmiejskich (krajobraz kulturowy jako „miękki" współczynnik stanu istniejącego oraz dobro, na które istnieje popyt - rozwój regionalny poprzez kształtowanie krajobrazu).
4. Ważne jest współdziałanie władz regionalnych oraz lokalnych branż marketingowych.

W reakcji na zmiany demograficzne i gospodarcze ministerialna konferencja dla polityki regionalnej, przyjęła modele dla rozwoju obszarów w Niemczech w 2006 roku. Przyjęto 3 strategiczne modele: wzrost i innowacje, zapewnienie usług o ogólnym zainteresowaniu oraz utrzymanie zasobów i zachowanie krajobrazu kulturowego [Herlitzius i in. 2009]. W szczególności ten ostatni model wyjaśnia nie tylko ważność krajobrazu kulturowego w rozwoju obszaru, ale również bliski związek pomiędzy krajobrazem kulturowym, a wymaganiem zasobów społeczeństwa. Jednakże występowanie krajobrazów kulturowych nie może prowadzić do uniemożliwienia lub w znacznym stopniu utrudnienia gospodarczego wykorzystania terenów, na których występują [Hernik, 2008]. Wspólną cechą wielu krajobrazów jest ich ciągła ewolucja, a ich przekształcenia są wynikiem szeroko pojmowanego rozwoju. Z drugiej strony pewne aspekty tego rozwoju prowadzą do niebezpieczeństwa ujednolicenia i utraty ich różnorodności. Dzieje się tak, gdy zabiegi mające wpływ na krajobraz są często przeprowadzane w sposób nieskoordynowany i nieharmonijny. Dla wielu obszarów

wiejskich w Europie konieczna jest indywidualnie dopasowana i kreatywna polityka krajobrazowa, tzn. taka, która opiera się na integracji, otwarta na rozwój i prowadząca do stworzenia bądź odtworzenia atrakcyjnych form krajobrazów [Hernik , Olejniczak 2006]. Jednocześnie pewna liczba krajobrazów kulturowych powinna zostać objęta ochroną jako niepowtarzalne przykłady historycznych krajobrazów kulturowych [Hernik , Olejniczak 2007]. Zgodnie z Europejską Konwencją Krajobrazową w życie powinna zostać wprowadzona polityka krajobrazowa [Europejska Konwencja Krajobrazowa, 2000]. Zawiera ona główne zasady i strategie mające na celu wprowadzenie w życie środków ochrony, zarządzania i planowania krajobrazów.

Wprowadzanie nowych form do krajobrazu o dużym potencjale dla rozwoju turystyki powinno być uwarunkowane istniejącymi zasobami przyrodniczymi i kulturowymi. Dlatego też podstawą kreacji nowych miejsc o znaczeniu turystycznym jest właściwa analiza i diagnoza stanu aktualnego obszaru z odnalezieniem wyróżnienia elementów w krajobrazie kulturowym, które można wykorzystać podczas dalszych etapów tej kreacji.

W tym celu zaproponowano analizę i diagnozę stanu aktualnego obszaru z odnalezieniem wyróżnienia elementów w krajobrazie na trzech poziomach (rys. 1):

- regionalny: obejmujący terytorialnie obszar województwa, a polegający na: analizie aktualnych i archiwalnych materiałów monograficznych i kartograficznych, waloryzację przyrodniczo-krajobrazową i konsultacje eksperckie,
- lokalny: obejmujący terytorialnie obszar gminy, a polegający na wyróżnieniu wartości przyrodniczych i kulturowych w formie wizualizacji, aby ułatwić zrozumienie „tego procesu" dla mieszkańców tej gminy. Ponadto waloryzacja wartości według przyjętych kryteriów oceny,
- miejscowości: obejmujący terytorialnie obszar małego miasta lub wieś, a polegający na szczegółowej analizie potencjału przyrodniczo-kulturowego, inwentaryzacji wsi z uwzględnieniem studium historycznego, oceny możliwości wykorzystania potencjału krajobrazu oraz inwentaryzacji szczegółowych wybranych miejsc, np. centrum wsi, placu, parku, cmentarza.

Opracowania planistyczne, programowe i ochronne w różnym celu, skali i zakresie powinny być tworzone przez instytucje zajmujące się planowaniem przestrzennym, specjalistów w zakresie ochrony przyrody i zabytków na zlecenie wojewódzkich służb, jednostek administracji publicznej, a także ekspertów-naukowców. Dużą rolę powinna przy tym odgrywać współpraca jednostek w celu osiągnięcia określonego celu. Opracowania szczegółowe dotyczące przestrzeni turystycznej (w tym publicznej, półpublicznej i prywatnej) należałoby powierzyć planistom, projektantom określonych branży np. architektom, inżynierom, architektom krajobrazu). O ile opracowania ogólne dotyczące analizy aktualnego stanu, inwentaryzacji oraz oceny w skali regionalnej i lokalnej po-

winny być sporządzane przynajmniej raz na 10-15 lat, o tyle w przypadku opracowań szczegółowych np. w przestrzeni wsi w zależności od potrzeb i planów inwestycyjnych na danym terenie. W tym ostatnim przypadku ważne jest jednak uaktualnianie inwentaryzacji.

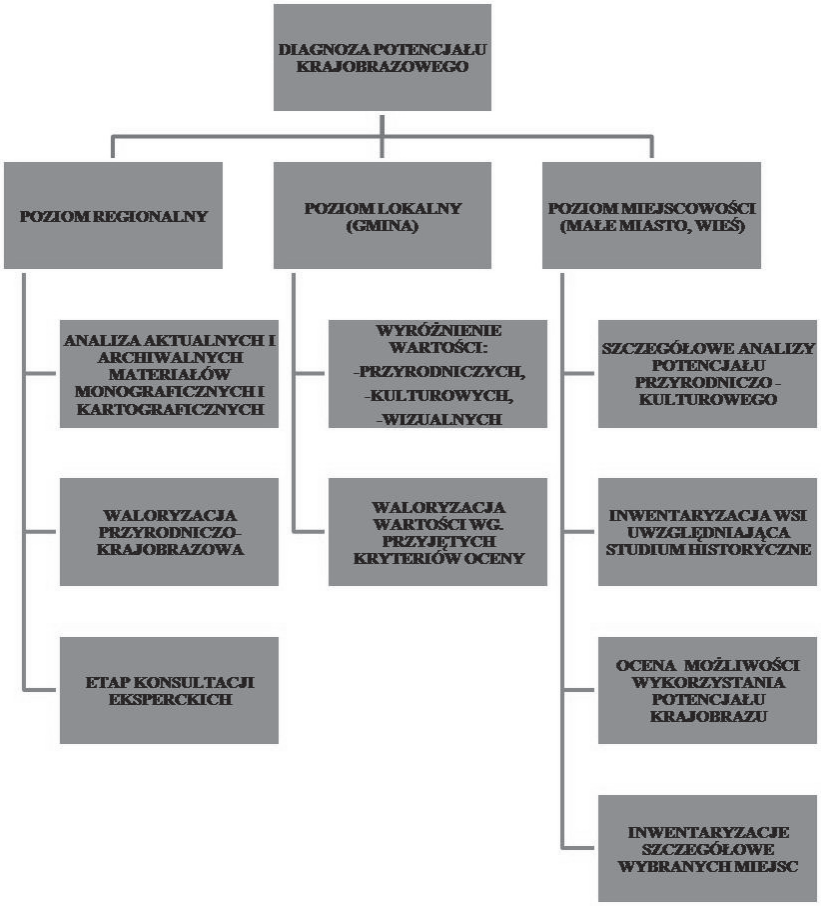

Rysunek 1. Schemat analizy i diagnozy stanu aktualnego obszaru z odnalezieniem wyróżnienia elementów w krajobrazie kulturowym
Figure 1. Analysis and diagnosis of the current condition of the given area with distinguished cultural landscape elements

Źródło: Opracowanie własne.

Szczególne znaczenie ma kształtowanie przestrzeni rekreacyjnej na obszarach wiejskich. Jak stwierdza Górka [2009] wieś ma wielowiekową tradycję, także w kontekście rekreacji czy wypoczynku. Jednakże walory przyrodnicze i

obraz sielanki, spokojnego wiejskiego życia nie motywują całkowicie do wyjazdu. Konieczne jest zatem podniesienie atrakcyjności poprzez dodanie interesującego produktu. Oczywiście krajobraz kulturowy wsi w wielu regionach europejskich otwiera możliwości tworzenia miejsc, które stanowić będą bazę specyficznej marki turystycznej. Jednocześnie niezwykle istotne jest świadome przystąpienie do kreacji nowych form zagospodarowania przestrzeni, uwzględniające nie tylko wskazanie charakterystycznych cech krajobrazowych, ale i udział wielu instytucji oraz samych mieszkańców wsi.

FORMY KSZTAŁTOWANIA PRZESTRZENI REKREACYJNEJ OBSZARÓW WIEJSKICH ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM ELEMENTÓW KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

Regiony europejskie wyróżniają się na obszarach wiejskich dużą różnorodnością i odrębnością krajobrazów kulturowych (np. Umbria we Włoszech, Wschodnia Fryzja w Niemczech, Warmia i Mazury, czy Małopolska w Polsce). Krajobrazy wiejskie przyczyniają się do rozwoju i ugruntowania tożsamości poszczególnych regionów, miejsc a ich różnorodność jest ważnym elementem dziedzictwa kulturowego. Ma to nie tylko wartość historyczną lub estetyczną, ale też warunkuje zachowanie biologicznej wartości, czy może być interesujące ze względów gospodarczych. Poprzez specyfikę danego krajobrazu mogą zostać podkreślone szczególne zalety obszaru, które stanowią motor dla rozwoju turystyki wiejskiej. Dlatego bardzo ważna jest ochrona krajobrazu kulturowego oraz właściwe jego kształtowanie służące zrównoważonemu rozwojowi. Możliwość połączenia i realizacji głównych celów rozwoju np. turystyki z świadomym kształtowaniem i ochroną krajobrazu daje sposób na ocalenie tego, co ważne (w perspektywie ochrony dla przyszłych pokoleń), przy jednoczesnym wykorzystaniu względów ekonomicznych [Jaszczak 2006].

Jak już stwierdzono, turystyka wiejska rozwija się w regionach o dużym potencjale przyrodniczo-kulturowym. W Polsce wcześniej była znana jako „wczasy pod gruszą", kojarzona z wyjazdami na wieś w oparciu o niskie warunki zakwaterowania i świadczonych usług, czy wręcz z wizytami u rodziny. Od początku lat 90-tych XX wieku funkcjonuje już jako agroturystyka, czyli forma wypoczynku w gospodarstwie rolnym. Turystyka wiejska, w tym agroturystyka stoi w opozycji do turystyki masowej. Rola agroturystyki wzrasta zwłaszcza w regionie rolniczym o wyjątkowych walorach przyrodniczych i kulturowych. Turystyka wiejska jako dodatkowe źródło dochodów rolników ma szczególne znacznie dla rozwoju wsi, a także zachowania krajobrazu rolniczego w tym regionie [Jaszczak 2004, Jaszczak,Młynarczyk 2006, Marks i in. 2003]. W rozwoju szeroko pojmowanej turystyki wiejskiej dużą rolę ogrywa współpraca usługodawców z lokalnymi liderami oraz jednostkami samorządowymi. W ostatnim czasie szczególne znaczenie ma również współpraca nie tylko osób

bezpośrednio zainteresowanych sprzedażą produktów turystycznych w określonych strukturach , ale także samych mieszkańców, którzy mają coraz większą świadomość wartości np. rodzimych krajobrazów kulturowych. Ważne są programy opierające się na partycypacji społecznej, którą definiuje się jako dobrowolny udział obywateli w zarządzaniu sprawami społeczności, której są członkami. W innym kontekście jest to partnerstwo publiczno-prawne samorządu gminnego oraz mieszkańców służące podejmowaniu działań na rzecz rozwoju lokalnego [Hausner i in. 1999]. Autorzy stwierdzają dalej , żeby nastąpił rozwój lokalny konieczna jest współpraca partnerska pomiędzy instytucjami administracji i innymi organizacjami, a mieszkańcami polegający nie tylko na zasadzie upodobania sobie przez władze przyszłych wyborców, ale podmiotowe i równouprawnione traktowanie obu stron. Kolejnym ważnym punktem jest kreatywność i aktywność instytucji i jednostek oraz wspólna wizja dotycząca kierunków i form rozwoju lokalnego. W odniesieniu do rozwoju turystyki udział społeczeństwa w tworzeniu przestrzeni rekreacyjnej, jak i produktu turystycznego należy traktować priorytetowo. Po pierwsze forma kształtowania miejsc o charakterze ogólnodostępnym musi nawiązywać do tożsamości, architektury, cech krajobrazu, a także do kultury i zwyczajów danych regionów. Kolejną sprawą jest ustalenie korzyści płynących z użytkowania planowanych miejsc, w tym czysto ekonomicznych - generujących dodatkowe źródło dochodu mieszkańcom wsi, czy społecznych - pozwalających na integracje miejscowej ludności z osobami z zewnątrz odwiedzającymi wieś, turystami. Znaczące są również korzyści przestrzenne - poprawiające wizerunek estetyczny i służące ochronie walorów kulturowych, jak i edukacyjne prowadzące do ugruntowania wiedzy na temat potencjału miejscowości oraz wymiany doświadczeń między pokoleniami.

Przestrzeń rekreacyjna jest różnie definiowana, jednakże łącząc pojęcia można opisać ją jako tę, która staje się kontekstem dla atrakcji turystycznych, traktowanych, jako produkt lub przestrzeń geograficzną, w której obserwuje się zjawisko ruchu turystycznego [Górka 2009]. Ze względu na dostępność w układzie wsi i otoczenia można podzielić ją na publiczną – ogólnie dostępną, półprywatną i prywatną (tab. 1). Często łączy się ona z terenami zieleni. W zależności od charakteru miejscowości wyróżnić można ścisłe centrum, parki, skwery, zieleńce, obiekty i obszary sportowe, place zabaw, a w strefach położonych nad jeziorami-plaże. Szczególnie ważne jest zagospodarowanie miejsc przydrożnych, przy wjazdach do wsi, a także reprezentacyjnych, rozpoznawalnych.

Przestrzeń powinno się kształtować w oparciu o autentyzm miejsca, odniesienie się do warunków środowiskowych, kulturowych i społecznych. Szczególna uwaga powinna być skierowana na te elementy krajobrazu kulturowego, których obecność wyrobiła w sposób trwały wizerunek krajobrazów kulturowych danego obszaru, regionu, kraju. Przykładem niech będzie rekonstrukcja krajobrazów upraw oliwnych, „obrazu wiejskości" mającego za zadanie przywołanie

w myśli przez turystów historycznego krajobrazu rolniczego w okolicach Asyżu, w regionie Umbrii [Giacché 2010, Jaszczak 2011]. Mimo , że te gaje oliwne nie spełnią dawnej funkcji gospodarczej, w sposób pośredni przyczyniają się do ochrony tożsamości regionalnej. W Słowenii jednym z tych elementów są tarasy uprawne. Zdaniem Kladnik i in. [2009] tarasy uprawne mogą być punktem rozwojowym, opartym na próbach przyszłego zapewnienia różnorodności krajobrazowej, która jest z całą pewnością jedną ze słoweńskich znaczących wyróżników i powinna stać się podstawowym komponentem tamtejszych atrakcji turystycznych.

Tabela 1 .Podział obszarów wiejskich pod względem kreacji przestrzeni rekreacyjnej
Table 1. Types of rural space with respect to their recreational potential

CZ. PUBLICZNA	CZ. PRYWATNA	CZ. PUBLICZNO-PRYWATNA
Centrum wsi -plac, rynek	Przestrzeń przyzagrodowa	Przestrzeń przy strefach komunikacji drogowej (drogi, ścieżki, przejścia, parkingi)
Parki wiejskie	Przestrzeń przy domach mieszkalnych (nie będących w strukturze zagrody) jedno i wielorodzinnych	Dawne dworce i stacje kolejowe, obiekty techniczne, mosty, wiadukty nasypy (np. wykorzystane jako trasy turystyczne – piesze, rowerowe)
Zieleńce, skwery	Zieleń przyzagrodowa (ogrody wiejskie – sady, warzywniki, przedogródki)	Obszary i obiekty sportowe częściowo dostępne (np. plaże w strefie przybrzeżnej)
Obszary i obiekty sportowe ogolnodostępne (boiska, place zabaw, miejsca do gier zespołowych, pola golfowe, plaże)	Dawne pałace i dwory wraz z parkami i ogrodami	Strefy sąsiadujące z terenami zalesionymi, jeziorami i rzekami
Obszary i obiekty o funkcji edukacyjnej (szkoły i świetlice, ogrody dydaktyczne, skanseny i muzea)	Obiekty turystyki wiejskiej, w tym gospodarstwa agroturystyczne	
Przestrzeń sakralna (cmentarze, kościoły, kaplice)		

Źródło: Opracowanie własne.

Krajobraz wiejski jest sam w sobie źródłem wielu inspiracji i pomysłów w kierunku tworzenia miejsc przyjaznych mieszkańcom i turystom. Dlatego ważne byłoby więc odtworzenie cech krajobrazu przy planowaniu infrastruktury turystycznej, tras turystycznych czy terenów zieleni o funkcji publicznej i prywatnej (w tym ogrodów przydomowych). Dlatego też istnieje wyraźna potrzeba poszerzenia badań i prac w zakresie archiwizacji krajobrazów kulturowych na potrzeby wielu przyszłych badań [Hernik , Dixon-Gough, 2011]. W niemieckim regionie Lüneburger Heide wyróżnić można niezwykłe walory przyrodniczo-kulturowe. Krajobrazy podkreślają charakterystyczne dla tego regionu wrzosowiska. Niezwykle ważną rolę odgrywają również tereny zieleni projektowanej, a w szczególności ogrody wiejskie. Wyjątkowa dbałość o otoczenie i wizerunek wsi przez mieszkańców daje wyraz zachowania estetyki obszarów otwartych. W ramach programów regionalnych i przy dużym udziale społeczeństwa powstają co roku ogrody pokazowe w ramach akcji Garden(t)raum. Miejsca te „otwierają się" dla mieszkańców i turystów w określonych, wcześniej zaplanowanych terminach, oferując możliwość zwiedzania, informacji, szkoleń, kursów na temat historii obiektu, form roślinności, zakładania i pielęgnacji ogrodów oraz przestrzeni rekreacyjnej. Jest to praktyczna „lekcja" poznawania ogrodów tradycyjnych, umożliwiająca wymianę doświadczeń w kwestii ogrodnictwa, a także utrwalająca kontakty społeczne. Charakterystyczny jest dobór tematyczny oraz rodzajowy przestrzeni, w tym ujęciu traktowanej jako rekreacyjna. W regionie popularne są również wystawy ogrodnicze, czy florystyczne np. „Blumen & Ambiente" (fot. 1), „Cottage Garden", „Garden Romantic", które są doskonałym uzupełnieniem produktu opartego, na wprowadzaniu mody na wiejski ogród.

Fotografia 1. Przykład aranżacji wnętrza ogrodowego o charakterze rekreacyjnym. Wystawa Blumen & Ambiente, Gut Wienhausen (Autor: A. Jaszczak)
Photo 1. Example of garden space development for recreational purposes Exhibition Blumen & Ambiente, Gut Wienhausen (A. Jaszczak)

Oprócz walorów kulturowych w kreacji miejsc o funkcji rekreacyjnej ważny jest również czynnik społeczny. W miejscowości Węgój na Warmii przestrzeń wsi jest miejscem odgrywania przygotowanej i cieszącej się niebywałą popularnością gry fabularnej „Warmińskie Straszydła". W grze biorą udział mieszkańcy i turyści odgrywający rolę postaci z warmińskich podań i legend. Niezwykła wydaje się być oprawa zabawy, stroje, wystrój specjalnie wyznaczonych do gry miejsc w okolicach jeziora, pól, lasów. Gra fabularna została niejednokrotnie nagrodzona na szczeblu lokalnym i regionalnym jako wyjątkowy produkt turystyczny. Dobrym przykładem niezwykłej aktywności społeczności lokalnej w zakresie troski o wizerunek własnej wsi jest położona 5 km od Węgoja wieś Biesowo. Podbudową partycypacji jej mieszkańców w kreowaniu wspólnej przestrzeni były najwyższe wyróżnienia w konkursie „Estetyczna wieś" organizowanym przez Związek Gmin Warmińsko-Mazurskich. Pierwsze sukcesy zachęciły do dalszych wspólnych działań na rzecz zagospodarowania przestrzeni ogólnodostępnej. Urządzono nowe boisko do piłki nożnej oraz skwer obok świetlicy. Kolejno wyremontowano świetlicę, zbudowano przystanek autobusowy oraz urządzono skwer przykościelny. Z drugiej strony rzeki Biesówki powstało miejsce wypoczynku i rekreacji przeznaczone dla mieszkańców wsi i turystów, przyjezdnych. Tutaj organizowane są m.in. festyny, spotkania, imprezy kulturalne. Powstało też miejsce do gry w bulle. Godnym podkreślenia jest fakt, iż wszystkie te przedsięwzięcia zrealizowano z udziałem społeczeństwa. Podjęto także szereg działań promujących miejscowość w gminie i regionie. W 2005 roku, z okazji 650-lecia wsi, zorganizowano festyn połączony z rzeźbieniem w plenerze, zaś prace są eksponowane w różnych fragmentach miejscowości [Młynarczyk i in. 2009].

PODSUMOWANIE

Krajobrazy wiejskie przyczyniają się do rozwoju i ugruntowania tożsamości poszczególnych regionów, miejsc a ich różnorodność jest ważnym elementem dziedzictwa kulturowego. Ma to nie tylko wartość historyczną lub estetyczną, ale też warunkuje zachowanie biologicznej wartości, czy może być interesujące ze względów gospodarczych. Poprzez specyfikę danego krajobrazu mogą zostać podkreślone szczególne zalety obszaru, które stanowią motor dla rozwoju turystyki wiejskiej. Dlatego bardzo ważna jest ochrona krajobrazu kulturowego oraz właściwe jego kształtowanie służące zrównoważonemu rozwojowi. Możliwość połączenia i realizacji głównych celów rozwoju np. turystyki z świadomym kształtowaniem i ochroną krajobrazu daje sposób na ocalenie tego, co ważne (w perspektywie ochrony dla przyszłych pokoleń), przy jednoczesnym wykorzystaniu względów ekonomicznych.

Udział społeczeństwa w tworzeniu przestrzeni rekreacyjnej, jak i produktu turystycznego należy traktować priorytetowo, gdyż forma kształtowania miejsc

o charakterze ogólnodostępnym musi nawiązywać do tożsamości, architektury, cech krajobrazu, a także do kultury i zwyczajów danych regionów.

Krajobraz wiejski jest sam w sobie źródłem wielu inspiracji i pomysłów w kierunku tworzenia miejsc przyjaznych mieszkańcom i turystom. Dlatego ważne byłoby więc odtworzenie cech krajobrazu przy planowaniu infrastruktury turystycznej, tras turystycznych czy terenów zieleni o funkcji publicznej i prywatnej (w tym ogrodów przydomowych). Oprócz walorów kulturowych w kreacji miejsc o funkcji rekreacyjnej ważny jest również czynnik społeczny, który zachęca do dalszych wspólnych działań na rzecz zagospodarowania przestrzeni ogólnodostępnej.

BIBLIOGRAFIA

Bloemers T. Aims *and structure of the NOW/BBO research program and this symposium.* [w:] The Protection and Development of the Dutch Archaeological – Historical Landscape: the European Dimension. NOW, Netherlands Organisation for Scientific Research, Humanities. Lunteren, 2008, s. 9 - 10.

Bogdanowski J. *Spuścizna historyczna a społeczeństwo.* Spotkania z zabytkami, 1992, 3: 3/7.

Dixon-Gough R. *Landscape evolution of the lake district national park: conflicts between aworking and cultural landscape*. [w:] J. Hernik (red.) Cultural Landscape - Across Disciplines. Oficyna Wyd. Branta, Bydgoszcz-Kraków, 2009, s. 141 - 172.

Gawroński K. *Role of Pilot projects and principles of Good Practice in processes of active landscape shaping and management of cultural and natural landscape elements as well as their protection and spatial planning*. [w:] Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich PAN; Cultural Landscape Protecting Historical Landscapes to Strengthen Regional Identities and Local Economies. Monograph 12, 2008, s. 215 - 222.

Giacché G. *Responses of cultural site of Assisi to maintain the agriculture*. W: "Cultural Landscape ", ECLAS European Council of Landscape Architecture Schools, Istanbul Technical University, Department of Landscape Architecture, Istanbul, 2010, s. 96.

Górka A. *Przestrzeń turystyczna w krajobrazie kulturowym wsi*. W: Polskie krajobrazy dawne i współczesne. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego nr 12, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec, 2009, s. 259.

Europejska Konwencja Krajobrazowa sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. (Dz. U. nr 14, poz. 98 z dnia 29 stycznia 2006 r.)

Hausner J., Górniak J., Mazur S., Kołdras S., Paszkowska R. Komunikacja i partycypacja społeczna. Poradnik. Wyd. Małopolskiej Szkoły Administracji Publicznej, Kraków (wersja elektroniczna), 1999, s. 39.

Herlitzius L., Linke H.J., Lüsse S., Palomba L. *Development of Cultural Landscape in Germany – topical aspects of the region of Starkenburg in south Hessen*. [w:] J. Hernik (red.) Cultural Landscape - Across Disciplines. Oficyna Wyd. Branta, Bydgoszcz-Kraków, 2009, s. 173 – 206.

Hernik J. *Potrzeba uwzględniania walorów krajobrazu kulturowego w zarządzaniu gminą wiejską.* [w:] U. Myga-Piątek i K. Pawłowska (red.) Zarządzanie krajobrazem kulturowym. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG nr 10, Sosnowiec, 2008, s. 61 – 68.

Hernik J., *Activities for the protection and preservation of cultural landscapes*. [w:] J. Hernik (red.) Cultural Landscape - Across Disciplines. Oficyna Wyd. Branta, Bydgoszcz-Kraków, 2009, s. 61 - 78.

Hernik J., Dixon-Gough R. *Archiving the Complex Information Systems of Cultural Landscapes for Interdisciplinary Permanent Access - Development of Concepts*. [w:] J Markus (red.) Preservation in Digital Cartography: Archiving Aspects. Wyd. Springer Heidelberg Dordrecht London New York, 2011. s.77 - 98.

Hernik J., Olejniczak G. *Planowanie przestrzenne w RFN*. Wyd. Oficyna Wydawnicza Branta Bydgoszcz – Kraków, 2006,176 ss.

Hernik J., Olejniczak G. *European spatial developement perspective (ESDP)*. [w:] Hernik J., Pijanowski J. (red.) Cultural Landscape - assessment, protection, shaping. Wyd. AR Kraków, 2007. s.147-158.

Jaszczak A. *Rola turystyki wiejskiej w aktywizacji obszarów wiejskich regionów Umbrii oraz Warmii i Mazur*. Mat. IV Konf. Nauk. „Zarządzanie wiedzą w agrobiznesie zgodne z potrzebami środowiska społeczno-przyrodniczego". UKSW, Warszawa, 2004 (maszynopis)

Jaszczak A. *Znaczenie i ochrona zabytkowego krajobrazu kulturowego w zrównoważonym rozwoju gmin*. Przyroda i Miasto t. VIII Wyd. SGGW, Warszawa, 2006, s.224-231.

Jaszczak A. Młynarczyk K. *Przekształcenia krajobrazowe w strefach przybrzeżnych wybranych jezior w gminie Biskupiec*. Inżynieria ekologiczna nr 15, 2006, s. 34-42.

Jaszczak A. *The Role of Rural Tourism in the Activation of Rural Areas of Umbria (Italy) and Warmia And Mazury (Poland*). VISNYK LVIV UNIV. Ser. Mizhnarodni Vidnosyny. N 24. P. 396-397; Lwów, 2008390:400.

Jaszczak A. *Wielokulturowe kraj(obrazy)*. W: My i Oni. Interdyscyplinarne obrazy wielokulturowości. Wyd. Nauk. UAM seria: Człowiek i społeczeństwo, Poznań, 2010, s. 63-81.

Jaszczak A. Marks E.. *Przekształcenia funkcjonalno-przestrzenne regionów turystycznych na przykładzie Warmii i Mazur*. Handel wewnętrzny, Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktur, Warszawa, 2009:247-252.

Jaszczak A. *Tożsamość miejsc w nowych czasach*. Architektura krajobrazu, 2011, 3, s.73-79.

Kladnik D., Perko D., Urbanc M. *Cultural Landscapes in Slovenia from a geographical perspective*. [w:] J. Hernik (red.) Cultural Landscape - Across Disciplines. Oficyna Wyd. Branta, Bydgoszcz-Kraków, 2009*,* s. 81 - 139.

Linke H.J., Hernik J. *Activities for the Protection of Historical Cultural Landscapes as a Supplementary Tool for Land Management with the Aim of the Development of Local and Regional Potential* [w:] Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich, Nr 11, PAN Oddz. w Krakowie, 2010. s. 71 - 81

Marks E., Marks M., Połucha I., Młynarczyk K., Jaszczak A., Siedlecka A. *The role of agritourism in activation of underdeveloped rural areas. Lithuanian University of Agriculture.*VAGOS, Mokslo Darbai, Kaunas, 2003., 61 (14), s. 75-78.

Młynarczyk K., Marks E., Jaszczak A. *Społeczne uwarunkowania kreacji wiejskiej przestrzeni rekreacyjnej na wybranych przykładach z krajów nadbałtyckich*. Nauka Przyr. Technol. 2009, 3, 1, #18.

Röhring A. *Krajobrazy kulturowe jako obszary działania – strategiczne założenia planowania obszarowego Berlinie i Brandenburgii*. [w:] K. Gawroński, J. Hernik (red.) Planowanie i zagospodarowanie przestrzenne jako instrument kształtowania krajobrazów kulturowych, Oficyna Wyd. Branta, Bydgoszcz-Kraków, 2010, s. 234 – 250.

Van der Valk A. *Multiple cultural landscape: research and planning for living heritage in the Netherlands*. [w:] J. Hernik (red.) Cultural Landscape - Across Disciplines. Oficyna Wyd. Branta, Bydgoszcz-Kraków, ., 2009, s. 31 - 60.

UNESCO/ICOMOS Expert Group, World Heritage Convention Operation Guidelines, February 1995.

Dr inż. Agnieszka Jaszczak
Katedra Architektury Krajobrazu i Agroturystyki
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
ul. Prawocheńskiego 17
10-695 Olsztyn

Dr hab. inż. Józef Hernik
Katedra Gospodarki Przestrzennej i Architektury Krajobrazu
Uniwersytet Rolniczy im. H.Kołłątaja
ul. Balicka 253 C
30-149 Kraków
t el: (12) 662 41 54, 662 40 17
rmhernik@cyf-kr.edu.pl